

Posudek bakalářské práce Jany Moriové, Hmotná kultura cyriaků v Čechách, Praha 2008, 51 str. textu, 10 obr., 11 tabulí.

Autorka se po krátkém shrnutí historie řádu křižovníků s červeným srdcem (označení členů řádu kanovníci není přesné), opírajícím se zejména o sumarizující studii Z. Hledíkové, věnuje v monografických kapitolách jednotlivým českým řádovým lokalitám. Jako první je pojednán cyriacký klášter v Pardubicích, a to jako entita celkově související s problematikou vývoje středověkého pardubického osídlení. Autorka sumarizuje výsledek několik desítek let trvající diskuse o vzniku Pardubic a o odlišení města založeného mezi lety 1332 a 1340 od původní vsi, posléze nazývané Pardubičky. Do Pardubiček byl definitivně lokalizován konvent cyriaků zmíněný poprvé v roce 1295. Jeho zbytky evidovala regionální literatura (Lüssner, Rosůlek, Sakař, Semonský), i když je často nesprávně spojovala s nedoloženým klášterem dominikánů. K vyjasnění situace přispěly archeologické výzkumy kostela sv. Bartoloměje v Pardubicích, s nímž se spojovaly snahy o lokalizaci kláštera cyriaků stejného zasvěcení, a zaniklého chrámu s klauzurní stavbou v Pardubičkách, jejichž základy leží severně od dnešního kostela sv. Jiljí. V místech tohoto zaniklého kláštera byl v letech 1993 až 2005 nejprve objeven rozsáhlý středověký hřbitov, k němuž byl později připojen nález severního okraje sídliště, založeného na přelomu 12. a 13. století. Stavba konventu ve druhé polovině 13. století zde byla završením sídelního vývoje lokality. Základy konventních staveb narušily zbytky starší sídlištní situace, z níž vynikají zejména kovolitecké pece a příkop, chránící lokalitu již před vznikem cyriackého domu. Po jeho založení byl příkop rozšířen a prohlouben (autorka zřejmě zaměnila číselné údaje o šířce a hloubce příkopu druhé etapy). Mohl s ním souviset val, který zmiňuje M. Lüssner.

V letech 1993 až 2005 došlo v Pardubičkách k poměrně detailnímu odkryvu půdorysu zaniklého konventu i k nálezům sídelní situace, které umožňují přesněji uvažovat o vývoji místa a rozřešit mnohaletý problém s umístěním cyriackého domu sv. Bartoloměje. Je zřejmé, že v Pardubičkách (tehdejších Pardubicích) existovalo sídliště již v době před příchodem cyriaků. Je možné, že zde již v této době fungoval kostel sv. Jiljí. Při založení konventu byla zrušena severní část tohoto sídliště a zbytek byl částečně rozšířen, částečně reorganizován. Předcyriacký horizont je v Pardubičkách charakterizován keramikou, kterou J. Moriová základním způsobem charakterizuje, třídí a popisuje. Je to užitečný krok, který dobře doplňuje publikace T. Čurdy, autora celého výzkumu.

Nálezy zbytků konventních staveb jsou svým způsobem v českých poměrech unikátní, protože na nich lze sledovat postup vzniku areálu od samotného začátku. Obdélný chór, později doplněný šesti opěráky, byl první samostatně fungující sakrální prostorou kláštera. Po jeho dobudování se okolo něj začalo pohřbívat, což dokládá skutečnost, že nalezené hroby jej respektují a že žádný z nich nebyl porušen. Vítězný oblouk byl před přístavbou loď provizorně uzavřen (zdivo nalezené v linii vítězného oblouku, odlišující se od obvodových zdí chóru, je třeba vysvětlit jako zbytek této zadržky; pro výklad, že jde o zbytek lettneru, není dost argumentů). Datace navazující lodi (adjektivum hlavní je zbytečné, protože jde o jednolodní prostor) do začátku 14. století je jistě možná, bylo by dobré zamyslet se ještě nad detailní argumentací. V pozadí za návrhem této datace je asi potřeba zachovat dostatečně velký časový prostor pro vznik klauzurních stavení, která vznikla až po určité době trvání celého kostela – i loď má totiž opěráky, z nichž jižní by v případě, že by souběžně vznikala klauzura, neměl smysl. Celkově je pro detailní dataci cyriackých staveb nepříznivé, že architektonické detaily nalezené výlučně v hrobech jsou málo chronologicky citlivé. Ve zbytcích staveb se nezachovaly vůbec, což je pochopitelné, uvědomíme-li si, že většina zdiva byla zachována pouze v negativu. Autorčin pokus detailně vysvětlit, z jakých provozních částí sestávala klauzura, je sympatický, ale zjevně nad možnostmi nalezených stavebních relikvií.

Úvaha u JZ vstupu je pravděpodobná, za pokus o vysvětlení by stála skutečnost, že ambit v jeho JZ části přehrazuje (?) zed'.

Zajímavá je sumarizace poznatků o pohřbívání v areálu cyriackého konventu, které začalo po dostavbě chóru. Největší kumulace hrobů byla shledána jižně od kostela, tedy v místech pozdější klauzury. To je opravdu zdánlivě nelogické a snad to souvisí s farní funkcí (?) kostela. Hmotná kultura hřbitova je celkem charakteristická pro dobu vrcholného středověku, důležitá je evidence obolů mrtvých a významného hrobu v ose presbytáře a skutečnost, že posvátnost místa byla respektována i v době po zániku konventu, což dokládají pohřby v jeho ruinách. K dokreslení církevní topografie lokality je důležitá reflexe úlohy kostela sv. Jiljí. Je pravděpodobné, že dnešní stavba měla předchůdce, ke kterému patří hroby nalezené T. Čurdou. Dnešní stavba z 15.-16. století je porušuje. Je dobře představitelné, že kostel 13. století souvisel s předcyriackou vsí. Po příchodu křížovníků vznikl chrám s farní funkcí, což kriticky vzato neznamena, že sv. Jiljí farním kostelem byl a že tuto funkci ztratil. Ani to však není vyloučeno. Jisté je, že v roce vydání konfirmace Bonifáce VIII. byl chrámem podřízeným kostelu sv. Bartoloměje.

Kapitoly o cyriackém konventu v Pardubičkách jsou jádrem bakalářské práce J. Moriové. Vědomosti o této lokalitě se v posledních desetiletích řádově rozmnožily a autorka mohla spolupracovat s autorem zdejších nejnovějších výzkumů. Je logické, že další kapitoly práce jsou literárními rešersemi vytvořenými pro tematické srovnání. Tak jednoznačně vystupuje kapitola o českém centru řádu u sv. Kříže Většího na Starém Městě. Díky archivní dokumentaci, využití zejména J. Kořánem, bylo možné rámcově charakterizovat typově mendikantskou trojlodní baziliku (zajímala by mne autorčina představa o jejím patrovém členění), prostor klauzury a prostředí kláštera raného novověku. Archeologický výzkum V. Humla, který se zde odehrál v roce 1972, přispěl k poznání typického pravobřežního pražského osídlení 12.-13. století se železářskými dílnami.

Další pojednávána cyriacká lokalita je Klášterec nad Orlicí. Její začátek lze jistě spatřovat ve 2. polovině 13. století, ale formulářová písemnost Tobiáše z Bechyně z let 1279 až 1290 nemluví o založení, nýbrž již o trvání konventu. Řád je podle závěrů F. Musila uveden do vztahu s kolonizací kraje, jeho členové (stejně jako na dalších místech práce neúplně nazývaní „bratři de poenitentia“) přicházejí současně se světskými kolonizátory, vedenými místní nobilitou, snad Žampachy. Dodnes se ze souboru konventních staveb dochoval kostel. Autorka získala výsledky jeho stavebněhistorického výzkumu, který zde podnikli F. Václavík a P. Zahradník. K jednolodí s dlouhým polygonálně uzavřeným presbytářem a západním dvojvěžím zřejmě na jihu přiléhaly klauzurní budovy. Při stavbě kostela vzniklo nejprve (pravoúhle uzavřené?) presbyterium, stejně jako v Pardubičkách sloužící jako samostatný prvek. Dvojvěžové průčelí vzniklo postupně – nejprve jižní věž. Je otázka, zda v původním záměru měly věže dosahovat pouze výše lodě. V prvním patře věží byla empora, otevřená do prostoru lodi. Stavba z 2. poloviny 14. a začátku 15. století byla obnovena ve 40. a 50. letech 15. století.

Poslední lokalitou komentovanou v práci J. Moriové je cyriacký konvent v Benátkách nad Jizerou. Založen v roce 1349 Janem z Dražic byl vybudován v přeložených Benátkách. Kostel, vysvěcený v roce 1359, doprovázela na západní (nebo severní) straně klauzura. Jednolodní stavba s polygonálním presbyteriem byla přestavěna v 16. století. Nedávný výzkum doložil severně od chrámu existenci deprese, která by mohla být zbytkem příkopu podobného fortifikaci v Pardubičkách.

Pro úplnost by bylo možné do komentovaného přehledu zařadit také Solnici u Rychnova nad Kněžnou. Zdejší kostel Jana Křtitele byl v roce 1359 darován cyriakům a v roce 1409 byl papežem povýšen na konventní – pro probošta a šest bratří. Jestli to však znamenalo i odpovídající stavební aktivitu, nevíme.

Hodnocená bakalářská práce je pokusem o shrnutí poznatků o hmotné kultuře (především architektuře) řádu cyriaků, kteří se v Čechách objevili v roce 1256. Všechny jejich lokality prošly destrukcí v době husitských válek. Pražský konvent sv. Kříže Většího prožil ještě renesanci v 17. a 18. století. Jeho zrušení za josefínských reforem znamenalo konec celého řádu v Čechách. Jana Moriová se na základě excerptu literatury, kterou provedla důkladně, přesvědčila o stavu znalostí vývoje jednotlivých lokalit a podle potřeby se přitom odvolala i na písemné prameny. Přínosné je, že se seznámila s nejnovějšími i nepublikovanými badatelskými výsledky a že i k předkládaným přehledům přispěla sama. Jde zejména o základní zhodnocení keramických nálezů z výzkumu T. Čurdy v Pardubičkách. Práce je vybavena promyšleným výběrem dokumentace na dobré technické úrovni. Překlepy v textu by vyžadovaly pečlivější redakci.

Text splňuje podmínky a náležitosti práce bakalářské, a proto doporučuji, aby se stal podkladem pro udělení bakalářského titulu.

V Praze 4. 9. 2008

Prof. PhDr. Petr Sommer, CSc.